

TÜRKİYE'DE ROMAN VATANDAŞLARA YÖNELİK STRATEJİ BELGELERİ VE EYLEM PLANLARININ İÇERİKLERİ VE SÜREÇLERİ

BAŞAK IŞIL ALPAR

SETA | PERSPEKTİF

NİSAN 2023 · SAYI 364

- “Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2016-2021)” neler içeriyordu?
- Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi I. Aşama (2016-2018) ve II. Aşama (2019-2021) eylem planları kapsamında neler yapıldı?
- “Roman Vatandaşlara Yönelik Yeni Strateji Belgesi (2023-2030): I. Aşama Eylem Planı (2023-2025)” hangi yenilikleri getirdi?

GİRİŞ

Türkiye’de Romanlar; kendilerine özgü yetenekleri, yaşam biçimleri, alışkanlıkları ve kültürleri ile varlık göstermektedir. Ortak paydaları ise yaygın olarak sürdürdükleri meslekleri, yaşam tarzları ve yaşam alanları olarak ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte özellikle sosyal dışlanma sorunu ile sıklıkla karşılaşmaları; başta eğitim, istihdam, barınma ve sağlık olmak üzere birbirini tetikleyen ve genellikle nesilden nesile aktararak bir döngü oluşturan sorunlara sebep olmaktadır. Örneğin işsizlik, sosyal güvencesiz bir yaşamın ve yoksulluk döngüsünün temelinde yer alırken aynı zamanda ailedeki çocukların eğitime devam etmelerinde sorunlara yol açabilmektedir. Özellikle kentsel dönüşüm uygulamaları sonrasında Roman vatandaşların şehir merkezlerinden uzaklaşmaları, istihdam garantili mesleki eğitimlere erişimlerini ve iş yerlerine ulaşımını zorlaştırabilmektedir. Bunun haricinde kentsel dönüşüm süreçleri halihazırda istihdam ve gelir konusunda sorunları olan Romanlar için yeni konutların bedelinin ödenmesinde güçlüklerle ve olumsuz borçlanma deneyimine yol açabilmektedir. Nitekim bu ve benzeri

sebeplerle dezavantajlar yaşayan Romanlar Türkiye’de sosyal politikaların hedefindeki önemli bir gruptur.

Türkiye’de özellikle son yirmi yılda sosyal devlet algı ve uygulamalarının gelişimine uygun olarak Romanların sosyal içermelerine yönelik ilgi de artmıştır. Türkiye’de “biz” ve “onlar” şeklinde bir ayrımın olması amacıyla eşit vatandaşlık temelinde sosyal içermeye yönelik zihniyet, politika ve eylemler ön plana çıkmaya başlamıştır.

Öncelikle 1934’e kadar yürürlükte kalan 885 sayılı İskan Kanunu’nda,¹ 1934’te 2510 sayılı İskan Kanunu’nda² (2006’da 5543 sayılı İskan Kanunu ile kaldırılmıştır)³ ve Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun’da (2011’de değiştirilmiştir)⁴ Roman-

1 Canan Emek İnan, “Türkiye’de Göç Politikaları | İskan Kanunları Üzerinden Bir İnceleme”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, (2016), s. 16-17.

2 “2510 sayılı İskan Kanunu”, *Resmî Gazete*, 21 Haziran 1934, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2733.pdf>, (Erişim tarihi: 19 Eylül 2022).

3 “5543 sayılı İskan Kanunu”, *Resmî Gazete*, 26 Eylül 2006, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/09/20060926-1.htm>, (Erişim tarihi: 21 Eylül 2022).

4 *Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu*, (Avrupa Komisyonu, Brüksel: 2011), s. 40.

BAŞAK IŞIL ALPAR

Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü’nde (2002), yüksek lisansını Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı’nda (2005), doktorasını İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı’nda (2011) tamamlamıştır. Aynı bölümde 2005-2011 arasında araştırma görevlisi, 2011-2013 arasında doktor araştırma görevlisi, 2013-2018 arasında yardımcı doçent olarak çalışmıştır. 2018’den itibaren doçent olarak çalışmalarına devam etmektedir. *İktisadi Sistemler Bağlamında Gelir Dağılımı-Kredi Ekonomisi İlişkisi ve Türkiye* (2013), *Sosyal Politika ve Vatandaşlık: Türkiye için Asgari Gelir Desteği* (2017), *Bir Şehrin Sosyal Politika Yönetim Rehberi: Esenler Örneği* (Ortak, 2019) ve *Uluslararası Öğrencilerin Yaşam Kalitesi: Covid-19 Sürecinde İstanbul Üniversitesi Örneği* (2022) isimlerini taşıyan telif kitapları bulunmaktadır. Çalışma ekonomisi ve sosyal politika alanlarında muhtelif konularda çalışmaları bulunan Işıl Alpar, yakın tarihlerde kadın emeği, yaşam kalitesi, dezavantajlı gruplar ve hanehalkı borçluluğu gibi konular üzerine çalışmıştır.

lara yönelik ayrımcı ifadelerin kaldırılması/değiştirilmesi gerçekleşmiştir. Dil, ırk, sınıf, din, mezhep ve kültür farklılığına dayanan isimlerle dernek kurulmasına izin verilmeyen 1983 tarihli 2908 sayılı eski Dernekler Kanunu⁵ 2004'te 5253 sayılı Dernekler Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle kaldırılmış⁶ ve Romanlar kendi isimlerini kullanarak dernek kurma hakkına kavuşmuştur. Böylece Türkiye'de mevzuatta yer alan ayrımcı ifadelerin kaldırılmasına yönelik gündem sonlanmıştır. Başka belge, sözlük, kitap ve metinlerde Romanlara yönelik geçen olumsuz ifadeler de Türk Dil Kurumu ve Milli Eğitim Bakanlığının çaba ve faaliyetleri ile kaldırılmıştır. Neticede Romanlara yönelik ayrımcı ifadeler 2011 itibarıyla Türkiye'de bir daha gündem teşkil etmemiştir. Dolayısıyla yeni gündem Roman vatandaşlar için kapsayıcı sosyal politikaların, stratejik amaç ve hedeflerin geliştirilmesi üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır.

Bu perspektifte Roman vatandaşlara yönelik sosyal içerme politikaları üç ana başlık altında özetlenmektedir: i) Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2016-2021), ii) Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi I. Aşama Eylem Planı (2016-2018) ve II. Aşama Eylem Planı (2019-2021), iii) Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2023-2030): I. Aşama Eylem Planı (2023-2025)'in getirileri incelenmektedir.

ROMAN VATANDAŞLARA YÖNELİK STRATEJİ BELGESİ (2016-2021)

Hazırlık ve izleme sorumluluğu mülga Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğünde (ATHGM) olan belgede Romanların temel sorunlarından eğitim, istihdam, barınma, sağlık ve sosyal hizmetleri/yardımları içeren öncelikli alanlar bulunmaktadır. Belgede Roman vatandaşların sıklıkla dile getirilen sorunları dikkate alınarak stratejik amaçlar ve hedefler belirlenmiştir. Belge, içeriği ile önemli bir politika referans belgesi niteliğindedir.

5 "2908 sayılı Eski Dernekler Kanunu", *Resmî Gazete*, 7 Ekim 1983, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18184.pdf>, (Erişim tarihi: 26 Eylül 2022).

6 "5253 sayılı Dernekler Kanunu", T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, 4 Kasım 2004, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5253.pdf>, (Erişim tarihi: 26 Eylül 2022).

Temel uygulama ilkelerinde; veriye dayalı politika ve uygulamalar, bölgesel politika yaklaşımı, ayrımcılıkla mücadele, toplumsal katılımın ve sivil toplumun geliştirilmesi, bütüncül politika yaklaşımı ve kurumlar arası koordinasyon, genel kamu hizmetlerine erişimin geliştirilmesi, politika ve faaliyetlerin yerel ihtiyaçlara göre oluşturulması, sosyal ve kültürel iletişimin güçlendirilmesi, etkili bir izleme mekanizması, dezavantajlı gruplara öncelik verilmesi, Avrupa deneyimlerinin ve AB politikalarının dikkate alınması, şeffaflık, hesap verebilirlik, katılım ve temel insan hakları ile farklılıklara saygı konuları vurgulanmıştır.⁷ Belgede üçer yıllık iki eylem planı yer almıştır.

ROMAN VATANDAŞLARA YÖNELİK STRATEJİ BELGESİ I. VE II. AŞAMA EYLEM PLANLARI

Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi I. Aşama Eylem Planı'nda (2016-2018) temel olarak sorunlara çözüm önerileri ve sorumlu birimlerin aksiyonları için bir yol haritası çıkarılmıştır. Temsil kabiliyeti yüksek bir izleme ve değerlendirme komitesi oluşturulmuş; ilgili ve sorumlu kurumların tamamı kapsamlı bir iş birliğine dahil edilmiş ve genel politikalara da yer verilmiştir. I. Aşama Eylem Planı'nda belirlenen 17 eylem arasından Roman vatandaşların istihdamına yönelik olan 4 eylem sayıca öne çıkmıştır.⁸ II. Aşama Eylem Planı'nda (2019-2021) yer alan eylemler arasında ise eğitim, sağlık, sosyal hizmet ve sosyal yardım gibi başlıklara yönelik eylemler sayıca ağırlıkta bulunmaktadır. II. Aşama Eylem Planı'nda, I. Aşama Eylem Planı'ndan farklı olarak eylem ve programlar detaylandırılmış, paydaş ve ilgili kurumların sayısı artırılmış, beklenen fon kaynakları belirtilmiş, sayısal hedefler ve amaçlar sunulmuştur. Dolayısıyla II. Aşama Eylem Planı'nın I. Aşama Eylem Planı'ndan daha somut hedeflere ve amaçlara sahip olduğu görülmektedir.⁹

7 "Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi, 2016-2021", (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara: 2016), s. 8-10.

8 "Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi, 2016-2021".

9 "Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2016-2021) II. Aşama Eylem Planı (2019-2021)", (T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Ankara: 2019).

TABLO 1. I. AŞAMA EYLEM PLANI'NDAKİ (2023-2025) EYLEM TÜRLERİ VE SAYILARI

EYLEM TÜRÜ	EYLEM SAYISI
Genel Politika	15
Eğitim	7
İstihdam	4
Sağlık	3
Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardım	3
Barınma	2
TOPLAM	34

Eylem planlarında Roman vatandaşların özellikle barınma ve istihdam konularında tercihlerinin dikkate alındığı ve bu tercihlere uyum sağlama yoluna gidildiği; eğitim alanında ise Roman vatandaşların sisteme uyum sağlaması yönünde çaba sarf edildiği görülmektedir. Bu çerçevede sosyal içerme ve sosyal kaynaştırma politikaları izlenmiştir.

Roman vatandaşlara yönelik eylem planları ile entegre olarak kurulan merkez ve programlar ile yürütülen projeler Türkiye'de Romanlara yönelik sosyal içerme politikalarının önemli adımlarını oluşturmuştur. Türkiye'de sosyal içermeye muhtelif boyutlarıyla hizmet eden Aile Destek Merkezleri (ADEM), Sosyal Dayanışma Merkezleri (SODAM), Sosyal Destek Programı (SODES), Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) ve Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı (SOGEP) gibi merkez ve programlar oluşturulmuş; çok sayıda yerel projenin çatısını oluşturan Romanların Yoğun Olarak Yaşadığı Yerlerde Sosyal İçermenin Desteklenmesi Projesi (SİROMA) ve Roman Strateji Belgesi için Etkili Bir İzleme, Değerlendirme ve Koordinasyon Mekanizması Kurulması Projesi (ROMSİD) hayata geçirilmiştir. Ayrıca 2021'de, 8 Nisan "Romanlar günü" ilan edilmiştir.

Belge ve eylem planları Romanlar tarafından hak temelli bir başlangıç olması ve sorunlarına yönelik çözüm çabalarının ülke politikası haline gelmesi bakımından memnuniyetle karşılanmıştır. Belge ve eylemler sorumlu kurumlarda Romanların sosyal içermelerine yönelik hareketliliğin artmasına vesile olmuş,

konunun devletin gündeminde önemli bir yer edinmiş olması Türkiye'de Romanlara yönelik akademik çalışmaların ve saha araştırmalarının da önemli ölçüde artmasına zemin oluşturmuştur.

ROMAN VATANDAŞLARA YÖNELİK STRATEJİ BELGESİ: I. AŞAMA EYLEM PLANI

Hazırlık sürecine Ağustos 2021 itibarıyla başlanan yeni strateji belgesinde ilk belgede yer alan stratejik amaç ve hedeflerin çıkarım ve tecrübelerle çeşitlendirildiği ve detaylandırıldığı görülmektedir. Ayrıca yeni gelişmelere ve ihtiyaçlara karşılık verebilmek adına planların revize edilebileceği ve geliştirilebileceği vurgulanmıştır. Yeni belge ve planın hazırlanmasında uluslararası çalışmalar, dünyadaki gelişmeler ile çalıştay ve toplantı raporları göz önünde bulundurulmuş; kamu kurumlarının, sivil toplum kuruluşlarının (STK) ve kanaat önderlerinin faaliyet önerileri tespit edilmiştir.¹⁰

I. Aşama Eylem Planı (2023-2025)'te toplam 34 eylem yer almaktadır. Bu eylemlerden 15'i genel politika alanlarına yönelik olup ilk belgeye bağlı eylem planlarına kıyasla önemli ölçüde geniş tutulmuş ve detaylandırılmıştır. Ayrıca eğitim konusunda 7, istihdamda 4, sağlıkta 3, barınmada 2, sosyal hizmet ve sosyal yardım konularında 3 eylem bulunmaktadır. Her bir eylemle ilgili faaliyetlerin de detaylandırıldığı planda sorumlu kurum/kuruluşların iş birliği yapaca-

¹⁰ "Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2023-2030): I. Aşama Eylem Planı (2023-2025)", (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Ankara: 2023), s. 3-7.

ğı kurum ve kuruluşların yıllar bazında somut hedef göstergelerine, doğrulama kaynaklarına ve beklenen sonuçlara detaylı bir biçimde yer verilmiştir.

Yeni strateji belgesinin I. Aşama Eylem Planı'nda bazı dikkat çeken noktalar bulunmaktadır. Eğitim konusunda koronavirüs (Covid-19) salgını sürecinde daha sık kullanılan internet ve sosyal medya sebebiyle çocukların karşı karşıya gelebilecekleri riskler vurgulanmış, Roman vatandaşların yoğun olarak yaşadığı mahallelerde gençlerin gönüllülük faaliyetlerinde yer almalarını ve hobi edinmelerini sağlayacak “genç ofisler”in kurulması planlanmıştır. İstihdam konusunda Romanların bazı geleneksel mesleklerinin artık getirten bir piyasa oluşturabilecek özellikleri kalmadığı vurgulanarak yeni iş alanları oluşturmak amacıyla lise düzeyinde mesleki eğitime, yetişkinler için istihdam garantili mesleki eğitim kurslarına ve işbaşı eğitim programlarına katılıma özellikle önem verilmiştir. Ayrıca kooperatiflerin ve kadın kooperatiflerinin desteklenmesine yer verilmiştir.

Barınma konusunda Roman vatandaşların genellikle tek katlı müstakil konutlarda yaşama tercihleri; mesleki eğilimlerinin, sosyal yaşamlarının ve toplumsal dayanışmalarının tek katlı evlerin oluşturduğu mahallelerde şekillendiği göz önüne alınmıştır. Belgede bahçe tarımı yapmaya müsait olan müstakil konut projelerinin hayata geçirileceği belirtilmektedir. Aynı zamanda ev satın alma, ev yapma ve ev onarımı konularında yapılacak maddi yardım miktarları da net bir biçimde belirlenmiştir. Sağlık konusunda sağlık okuryazarlığının artırılması, sağlık hizmetlerinden daha etkin faydalanılması ve bilinçlendirme çalışmaları öne çıkmaktadır. Ayrıca bağımlılıkla mücadele eğitimlerinin yaygınlaştırılması, yaşlılık ve engellilik gibi dezavantajlar yaşayan grupların sahip oldukları haklar konusunda farkındalıklarının artırılması planlanmaktadır. Sosyal hizmet ve sosyal yardımlar konularında Roman vatandaşların kamu hizmetlerinden yararlanmasını kolaylaştıracak danışmanlık hizmetlerinin oluşturulacağı ve yaygınlaştırılacağı belirtilmektedir. Sokakta yaşayan, çalıştırılan, dilendirilen Roman çocukların sosyal hizmetlerden etkin bir biçimde yarar-

lanmaları amacıyla mobil ekip hizmetlerinin güçlendirileceği vurgulanmaktadır. Belgede ayrıca aile eğitimi, evlilik öncesi eğitim ve boşanma danışmanlığı ile kadının güçlendirilmesi konularına da yer verilmekte ve SODAM'ların sayıca artırılması ve hizmet sunum kapasitelerinin geliştirilmesi öngörülmektedir.

Genel politika alanlarında ise temel olarak sosyal içerme politikalarındaki etkinliğin artırılması için araştırmalar, ön yargıların azaltılması için farkındalık faaliyetleri ve Roman vatandaşların manevi ihtiyaçlarına yönelik çalışmalar yapılması ile Roman çocuk ve gençlerin sportif ve kültürel faaliyetlerle desteklenmelerine dair konular yer almaktadır. Ayrıca kamu personeli, STK temsilcileri ve akademisyenlere yönelik sosyal içerme eğitimlerinin verilmesi planlanmaktadır. Söz konusu eylemlerle Roman vatandaşların ana hizmet eksenlerinin dışında karşılaştıkları sorunların giderilmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda internet ve sosyal medya risklerine karşı bilgilendirici faaliyetler, sosyal içerme eğitim programları, Roman vatandaşlar arasında rol modeli olabilecek kişilerin belirlenmesi, sosyal uyum projeleri, Kamyon Tiyatro Projesi ile çocuk oyunlarının temsil edilmesi, gezici kütüphanelerin konumlandırılması, atölyeler, geziler, “Roman ezgileri” temalı konserler, turne programları, kültürel ve sanatsal faaliyetler yer almaktadır.

Yeni strateji belgesinde ulusal bütçenin yanı sıra uluslararası finansman kaynaklarının kullanılması için girişimlerde bulunulabileceği belirtilmektedir. Ayrıca sorumlu kurumların yıllık bütçelerinde “mahalle bazlı” eylem ve faaliyetler için ayrılan ödeneği kullanmaları öngörülmüştür.

Yeni belgedeki en önemli konulardan biri de yerelleşme vurgusudur. Belge ve eylem planı ülke genelinde, sorumlu ve ilgili kamu kurumları koordinasyonunda uygulanacaktır. Ancak iller ve bölgeler arasında Roman vatandaşların yaşam koşullarında farklılıklar ve bölge özelinde değişen ihtiyaçlar dikkate alınarak valiliklerin koordinasyonunda “il eylem planları” oluşturulması öngörülmektedir. Bu şekilde bölgelerin farklılaşan ihtiyaçlarına göre bütüncül ilkelere, stratejik amaç ve hedeflere uygun farklı eylemlerin eklenmesine imkan tanınmıştır. İl eylem planları kapsamında

il düzeyinde sorumlu ve ilgili kamu kurumları, STK temsilcileri ve akademisyenlerden oluşan bir “il çalışma grubu”nun kurulması planlanmaktadır.

İzleme ve değerlendirme konusunda ROMSİD Projesi kapsamında verilerin toplanması ve uygulamaların takip edilmesi öngörülmüştür. Bu şekilde eylemlerin gerçekleşip gerçekleşmeme durumu, gerçekleşme oranı ve ulaşılan toplam kişi sayısının elde edilmesi planlanmaktadır. Bu bilgilerle eylemlerin başarılı ve geliştirilmeye açık yönlerinin belirlenmesi ve sonraki eylem planlarının hazırlanmasında yönlendirici olması beklenmektedir.¹¹

SONUÇ VE ÖNERİLER

Neticede Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi ile I. ve II. aşama eylem planlarının içerdiği konular, stratejik amaç ve hedefler ile uygulama ayağı, Roman vatandaşların sosyal içerilmesine yönelik yapıcı bir başlangıç ve referans belgesi niteliğindedir. Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2023-2030): I. Aşama Eylem Planı (2023-2025) ise önceki tecrübelerle etki alanını genişleten bir yaklaşıma sahiptir. Esneklik ve yerel birimlere inisiyatif tanınması farklı sosyoekonomik özelliklere sahip bölgelerde, demografik özellikleri farklılaşan Roman profillerine duyarlı bir yapı için uygun bir zemin hazırlamaktadır. Romanların ve ilgili tüm kesimlerin çalıştaylar vasıtasıyla politika üretiminde istişare sürecine dahil edilmesi verimli sonuçlar doğurmaktadır. Yeni belge ile istişare sürecinin çeşitlenerek ve gelişerek devam edeceği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte dikkat edilmesi gereken bazı hususları belirtmek de gerekmektedir:

- Eğitimde Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) çerçevesinde Roman çocukların tek bir okulda ve sosyal ortamda toplanmalarının yol açtığı sorunların giderilmesi üzerine çalışmalar yürütülebilir.
- Engellilerin mecburi istihdam oranı gibi Roman vatandaşların rağbet gösterdiği bazı işler için belirli bir oranda Roman vatandaş çalıştırma şartı ge-

tirilebilir. Ancak istihdam garantili mesleki eğitim kursları da bu ihtiyacı bir ölçüde karşılayabilir.

- Çevre koşulları elverişsiz konutların sağlıklı barınma mekanlarına dönüştürülmesi ve barınma konusunda çözüm planları öncesinde bölgede yaşayan Romanların fikirlerinin alınması, Romanların yaşam biçimlerine uygun konut planlamasının amacına ulaşması açısından son derece önem arz etmektedir.
- Kentsel dönüşüm süreçlerinde Romanların ödeyemeyecekleri konut borçlarının altına girmemesine dikkat edilmesi faydalı olacaktır. Zira istihdam ve gelir konularında sorun yaşayan Romanların borçluluğu son derece olumsuz bir deneyim meydana getirmektedir.
- Romanlar demografik özellikleri (kadın, engelli, genç, yaşlı, eski hükümlü vb.) bağlamında çoklu dezavantajları üzerinden de değerlendirilmelidir. Bu değerlendirme uygulamalarındaki esneklik ihtiyacı için de önemli bir veri kaynağı olacaktır.
- Yeni eylem planında bahsi geçen dinamik çözümler ile izleme ve değerlendirme faaliyetleri sürdürülebilirliği destekleyecek ve sürdürülebilir politikalar da sosyal içermenin başarı şansını artıracaktır. ROMSİD Projesi kapsamında elde edilen verilerle izleme ve değerlendirmeye yönelik eksikliklerin tamamlanacağı düşünülmektedir. Bu verilerin akademik çevre ile de paylaşılması önem arz etmektedir.
- Yine izleme ve değerlendirmeye yönelik verilerin paydaş ve sorumlu kurumlar düzeyinde toplanması ve akademik çalışmalar için uygun hale getirilmesi faydalı olacaktır.
- Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen ve Türkiye’de bir dernek tarafından yürütülen “En Roman Dostu Belediye Başkanı Kampanyası” ya da “Avrupa Konseyi Roman Dostu Kent Ödülü” ve benzeri uygulamalara devam edilmelidir.

¹¹ “Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2023-2030): I. Aşama Eylem Planı (2023-2025)”.

Benzer uygulamaların devlet teşviki ile muhtelif kurumlar için oluşturulması ve medya üzerinden duyurulması, Romanlara yönelik sosyal içerme çabalarını destekleyici rol oynayacaktır.

- Romanlara yönelik oluşturulan sosyal politikaların aşamaları hususunda kurumsal hafızanın güçlü tutulması gerekmektedir. Sorumlu kurumların politika ve uygulamalarını aynı istek ve kararlılıkla sürdürmesi başarıya ulaşma yolunda önemli bir adım olacaktır.

- Roman vatandaşlara yönelik zihniyet, sistem ve insan arasındaki ilişkinin tutarlı olması önem arz etmektedir. Sosyal içerme ve sosyal politika zihniyeti, strateji belgeleri ve eylem planları ile somut sistemlere dönüşmektedir. Ancak Roman vatandaşların sistem ile ilişkilerinin görünen yüzü insandır. Dolayısıyla politikalara dahil olan tüm kurum ve kuruluşlardaki yetkililerin de zihniyet ve politikalarla uyumlu bir yaklaşım sergilemesi gerekmektedir.